

Derleme

SOSYAL HİZMET ETİĞİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Philosophical Basis of Social Work Ethics

Özge Sanem ÖZATEŞ*

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Kişilerin eylemlerinde ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde doğru ve iyi olana ilişkin yol gösterici olan etik, öznesi 'insan' olan sosyal hizmet mesleğinin merkezinde yer alır. Sosyal hizmet etiği -en yalın ifadeyle-, mesleki uygulamalarda uzmanların hangi uygun yapıp etmelerinin doğru eylemi ortaya çıkarabileceğini tartışır. Bu nedenle, sosyal hizmet etiğine kaynaklık eden temel felsefi etik yaklaşımların bilinmesi önemlidir. Böylelikle sosyal hizmetin benimsediği değerlerin ve uygulamalara rehberlik eden etik ilkelerin tanımlanabilmesi mümkün olacaktır. Bu nedenlerden dolayı makalede, etik nedir sorusuna yanıt aranmaya çalışılmış ve sosyal hizmet etiğinin oluşturulmasında temel alınan felsefi etik yaklaşımlar ile sosyal hizmet etiği ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Etik, sosyal hizmet etiği, felsefi etik yaklaşımlar, sosyal hizmetin değerleri, etik ilkeler

ABSTRACT

The ethics, which is the guide of being right and good in the act of people and relations with other people, is center of social work profession of which subject is 'human'. Social work ethics argues whichever appropriate activity of social workers makes right conduct at the professional practices. For this reason, it is important to know the main philosophical ethical approaches, which are, provide a basis for the social work ethics. Thus, it can be possible to describe the values that are adopted by social work and ethical principles, which guide to practice. For these reasons in this article it has been tried to answer the question of 'what ethics is' and handled the main philosophical ethical approaches, which are provide a basis for the social work ethics, and social work ethics.

Key Words: Ethics, social work ethics, philosophical ethical approaches, social work values, ethical principles

GİRİŞ

Sosyal hizmetin meslekleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden biri 'etik'tir ve etik eylemde bulunma, gerek kişi olarak, gerekse meslek elemanı olarak sosyal hizmet uzmanının birincil sorumlulukları arasındadır. Bu nedenle, temel etik yaklaşımların bilinmesi, kişi olarak sosyal hizmet uzmanının istemelerinde ve eylemlerinde neyin belirleyici olduğuna ve bu belirlemenin ardında yatan düşünsel süreçlere ilişkin soruların yanıtlanmasında olduğu kadar; meslek elemanı olarak, sosyal hizmet uzmanının mesleki müdahalelerinde

mümkün eylemler arasında nasıl seçim yapabileceğine ve eylemde bulunmak için nasıl karar alacağına ilişkin soruların yanıtlanmasında da yol gösterici olacaktır.

Sosyal hizmet müdahalesinin temelinde, uzman ve müracaatçı sisteminin değerlerinin yer aldığı ve bu nedenle, söz konusu müdahalenin, değerlerle iç içe geçmiş bir etkinlik olduğunu düşündüğünde, sosyal hizmetin mesleki değerlerinin, sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasındaki mesleki ilişkinin niteliğinin ve sosyal hizmet uzmanının etik eyleminin tanımlanmasına rehberlik ettiğini söylemek olanaklı olacaktır.

1. ETİK'İN NİTELİĞİ

Doğru, uygun, iyi, adil, zorunlu ve ödev olanın neliğini sorgulayarak, yapıp-etmelerin, moral eylem olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini araştıran 'etik'in filolojik kökeni alışkanlık, gelenek, görenek anlamına gelen, eski yunanca 'ethos' kelimesine dayanır.

Etik meseleler, kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde eyleme getirdikleri tavır ve tutumlarında ortaya çıkan değer sorunlarının varlığına ilişkin meselelerdir. Bu nedendir ki; etik bir eylemin olanağının koşulları, ancak etik değerlerin varlığının söz konusu olduğu, kişilerin birbirleriyle kurdukları etik ilişkilerde bulunur. Öyleyse 'etik'in konu edinildiği bir çalışmanın etik ilişki, etik eylem ve etik değerlerin neliğinin belirlenmesiyle başlatılması oldukça yerinde olacaktır.

Etik ilişki, belirli bir bütünlükte bir kişinin belirli bütünlükte başka bir kişiyle eylemde bulunarak yaşadığı ve değer sorunlarının söz konusu olduğu ilişki türüdür. Etik eylem, kişi-kişi ilişkisinde

etik değerlerin yaşandığı ve insanın etik olanaklarının gerçekleşmesini sağlayan değerli eylemlerdir. Etik değerler ise kişinin etik ilişkilerinde edindiği, değer korumaya yönelik eylemleriyle kazandığı belirli özellikler ile söz konusu etik ilişkilerinde belirli bir içeriği olan değerlilik yaşantılarıdır. Bu nedenle denilebilir ki, etik değerler; insan olmanın değerinin bilgisine sahip olan ve her eylem ve tutumunda bunu göz önünde bulunduran kişinin dürüst, saygılı, güvenilir olma gibi kişi özellikleri olan etik kişi değerlerinden ve sevgi, saygı, güven gibi değerlilik yaşantıları olan etik ilişki değerlerinden oluşur. Bu bağlamda etik değerler, kişiler için insanlarla ilişkilerinde gerçekleştirebilecekleri eylem ve yaşantı olanakları olarak tanımlanabilir (Kuçuradi, 1999).

1.1. Sosyal Hizmet Bağlamında Felsefi Etik Yaklaşımlar

Felsefenin bir dalı olan etiğin tarihine bakıldığında, filozofların kendi etik sistemlerini oluşturmak için ortaya koydukları, birbirleriyle benzeşen veya birbirlerinden bütünüyle ayrışan çok çeşitli etik yaklaşımların olduğu görülecektir. Ancak bu yaklaşımların benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya koyularak, sınıflandırılması son derece güçtür. Filozofların etik görüşleri kimi zaman normatif etik, anlatsal etik, metaetik, determinist etik, duygucu etik, formel etik, metafizik etik, söylem etiği, ontolojik etik, çevre etiği olarak ayrılırken; kimi zamansa niyet etiği, ödev etiği, teleolojik etik, feminist etik, erdem etiği, toplumcu etik, haklar etiği, deontolojik etik, faydacı etik olarak sınıflandırılabilir; ancak hatırdan tutulmalıdır ki; yapılan bu sınıflandırmalar arasındaki ayrımlar net değildir; örneğin faydacı etik aynı zamanda teleolojik etik yaklaşım

kapsamında; ödev etiği ise deontolojik etik kapsamında değerlendirilebilir.

Etik yaklaşımlar, filozofların mümkün eylemler arasında nasıl seçim yapabileceğine ilişkin felsefi düşüncelerinin ürünüdür. Bu yaklaşımlar, kişinin istemelerinde neyin belirleyici olduğunu, doğrunun, iyinin ve olması gerekenin neliğini, nasıl eylemde bulunulacağına ya da bir eylemde bulunmak için nasıl karar alınacağına ilişkin sorulara yanıt aramışlardır.

Sosyal hizmet bağlamında bakıldığında belirli bir felsefi etik yaklaşım, belirli moral ilkeleri meydana getirir. Bu ilkeler, sosyal hizmet uzmanları tarafından kullanılan değer sistemlerinin, neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin düşünceleri kapsayan ve bir eylem rehberi olarak kullanılan ilkeler sisteminin bir bölümü olarak kabul edilir (Wilks, 2004: 79). Bu nedenle, sosyal hizmet etiğinin temelinde yatan felsefi yaklaşımların bilinmesi oldukça önemlidir. Ancak bütün felsefi etik yaklaşımların ele alınması mümkün olmadığından, bu çalışmada yalnızca sosyal hizmet disipliniinde önde gelen ve uygulamalarda gerçekleştirilecek etik eylemin dayandırılması olanaklı olan temel etik yaklaşımlar üzerinde durulmuştur.

1.1.1. Erdem Etiği

Erdem etiği, eski çağ filozoflarından Platon ve Aristoteles ile modern çağ filozoflarından MacIntyre tarafından biçimlendirilmiştir. Tüm bu filozoflar, eylemin amacını, 'erdem'le belirlenen 'insanın üstünlüğü' olarak tanımlarlar. Erdem etiğinin kökeni, Yunan şehir-devletinde yurttaşların nasıl davranacağıyla ilgili kurallara dayanır (McBeath ve Webb, 2002: 1017; Manning, 1990: 107).

Erdem kültürel bir üründür ve erdem temelli etik, iyi bir yaşam üzerine deneyim, düşünme, anlama ve açıklamayla ortaya çıkar ve bu nedenle kişilerin eylem niteliklerinin kalitesine ilişkin bir temel belirleme çabasıdır. Erdem etiğine göre etik, insan eylemleriyle ilgilidir ve eylemler yalnızca bedensel hareketler değildir (McBeath ve Webb, 2002: 1018; MacIntyre, 2001: 98; Clark, 2006: 76).

Platon'un etik anlayışında moral eylemlerimizin son ereği, en yüksek iyi yani mutluluktur; iyinin tek kişide gerçekleşmesi, erdem; iyinin topluluk yaşamında gerçekleşmesi ise devlettir. Platon'a göre erdem, insanı mutlu kıldığı için en yüksek iyinin tek mümkün yoludur (Akarsu, 1998: 103-106). Aristoteles'in etik anlayışında ise; iyi, her şeyin yöneldiği, eğilim duyduğu erektir. Her eylem, kendisinden başka bir şeye yönelir ve eylem, bu şeyi yaratma eğiliminden değerini alır. Her varlığın, kendine özgü bir en yüksek iyisi vardır. Bunun insan için ne olduğunu belirlemek etiğin ödevidir. Etik bir eylemde bulunmak isteyen kişi, yalnızca doğruyu yapmakla kalmamalı, aynı zamanda doğru düşünüş içinde hareket etmelidir, sadece bu düşünüş eyleme moral bir değer verir. Etik eylem, ruhun akla uygun belirlenimleri alabilen bölümünün yani isteklerin, akla itaat etmesinde, akla uymasında ortaya çıkar (Akarsu, 1998: 120-133). Aristoteles, etik erdemleri (*karakter erdemleri*) yapa yapa, alışkanlıkla edinilen, yatkınlık ve doğru görüş gerektiren erdemler olarak tanımlar. İnsanda erdem sahibi olmak için bir yatkınlık vardır ancak erdemli olmak için bu olanağın eyleme geçmesi gerekir (Aristoteles, 1998: 30).

Erdem etiği, bireyi belirli bir eyleme yönelten karaktere bağlı motifleri, ilkelerin

önüne koyar. Belirli bir eylemi yalnızca bir ilkeye uygun davranmak için yapan kişi moral bir eylemde bulunmuş olmak bir başka deyişle, bir eylem uygun motiflerden kaynaklanmıyorsa, doğru olsa bile ne eylem, ne de onu gerçekleştiren kişi erdemli sayılamaz (Oğuz, 2001: 18).

Erdem etiği, moral otoritenin tüm kaynaklarının belirli bir toplumda ve belirli bir zamanda temellerini bulan ilkeler sağlayabileceği görüşünü kabul eder (Butler, 2002: 242). Erdem cömertlik, doğruluk, merhamet gibi karakter nitelikleri olarak tanımlanır, bunlar eylemin doğal ve mantıklı yönleridir ve bir insanı iyi yapan niteliklerden olduğundan kendinde iyidir. İyiyi gerçekleştirme ödevi, profesyonel olmakla ilgilidir ve sosyal hizmet bağlamında mesleği icra etmek, toplum için iyi şeyler yapmak imasını taşır (Manning, 1990: 107).

McBeath ve Webb, Aristoteles'in erdem etiğini, yıllarca etkili olan Kantçı ve faydacı etik anlayışları yerine sosyal hizmet uygulamasının temeli olması konusunu tartışmışlardır. Erdem etiği; dışsal olarak empoze edilen davranış kuralları yerine sağduyu, deneyim, anlama, derin düşünme ve arzu gibi bireysel özelliklere vurgu yapar. Erdem etikçileri etik bir eylemin, bireysel yapıp-etmelerin niteliğinden kaynaklandığını savunurlar (Llyod, 2006: 1173). Sosyal hizmette erdem etiği, kişi olarak sosyal hizmet uzmanının önemi tartışmasını merkeze alır. Bunu yaparken uzmanı rolü açısından değil, yalnızca insan olarak, akıl sahibi kişi olarak değerlendirir (Clark, 2006: 77).

Özetlemek gerekirse, sosyal hizmet bağlamında erdem etiği, sosyal hizmet uzmanını öncelikle bir kişi olarak ele alır. Çünkü sosyal hizmet uzmanının etik eylemde bulunabilmesinin koşulu,

onun bir meslek elemanı olarak değil, kişi olarak sahip olduğu nitelikleridir. Sosyal hizmet uzmanı, -örneğin- işken- ce karşısında, bunu uygulayan kişi ya da gruba karşı çıkarken, söz konusu karşı çıkışı, yalnızca etik bir ilkeye bağlı kalmak ve onu yerine getirmek için değil, erdem sahibi bir kişi olabilmek için, kendinde bulunan yatkınlığı eyleme geçirebilmiş ve bu deneyim sayesinde edindiği sağduyu, derin düşünme ve anlama gibi karakter erdemleriyle doğru düşünüş içinde hareket edebilen kişi ve aynı zamanda meslek elemanı olarak gerçekleştirmelidir. Ancak bu şekilde, kişi olarak sosyal hizmet uzmanı, moral eylemde bulunmuş olacaktır.

1.1.2. Deontolojik Etik

Deontolojik etik, değişmez moral kuralların son derece önemli olduğunu vurgular çünkü bir eylem, bağlama ya da ortaya çıkabilecek sonuçlara bakılmaksızın, doğası gereği doğru ya da yanlıştır ve bu nedenle etik kurallar evrenseldir (Healy, 2007: 12; Kinderknecht, 1995: 20). Deontolojik etikte, doğru veya iyi davranışlar, eylemi harekete geçiren 'ödev' tarafından değerlendirilir, bir başka deyişle eylemden kaynaklanan sonuçlar eylemi belirlemez. Eylem, başkalarıyla olan ilişkilere bağlı bulunan ödev ve zorunluluklardan kaynaklanır (Ain, 2001: 38-39).

Immanuel Kant, deontolojik kavramları etik yaklaşımına yerleştiren ilk modern çağ filozofudur. Kant, '*Ahlak Metafizikinin Temellendirilmesi*'nde insanın, bireysel akıl kapasitesi nedeniyle moral bir yetkinliğe sahip olduğunu tartışır. Bu kapasite onu yalnızca bir birey olarak belirlemekle kalmaz, aynı zamanda onu diğerleriyle eşit kılar. Bu eşitliğin özü, her bir insanın kendi özgürlüğünü gerçekleştirmeyi ve başka insanlardan

saygı görmeyi hak ettiğine işaret eder. Kant, tüm koşullarda moral olarak gerekli ve zorunlu olan koşulsuz istemeler olan 'kesin buruk'u geliştirmiştir ve bu, etik eylemler için bir yorum ve kural sağlar. Evrenselleştirilebilirlik ilkesi, 'yalnızca aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin ilkeye göre eylemde bulun' der. Bu noktada kurallar şunları içerir:

- Bir kişi gönüllü olarak eylemde bulunduğunda her zaman biçimlendirilebilir bir maksim ya da kurala göre eylemde bulunur,
- Kişi yalnızca maksimi evrenselleştirmek istediğinde, moral bir noktadan hareketle seçimde bulunmuş ve karar vermiş olur,
- Eğer kişi benzer koşullardaki herkesin böyle davranması istemiyle hareket ederse bir eylem doğru ve zorunlu olur, tersi durumda ise eylem moral açıdan yanlıştır (Webb ve McBeath, 1989: 493; Manning, 1990: 103-104).

"Kesin buyruk bir tek tanedir, hem de şudur: ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" (Kant, 1995: 38).

Kant'a göre, bir şeyin değeri kendi içindedir, bir başka deyişle bir şey kendi başına değerlidir, kendi başına iyidir, kendinde iyidir. Kant, eylemleri; ödevle aykırı olanlar ve ödevle uygun olanlar olarak ikiye ayırır. Ödevle uygun olan eylemler ise eğilimden çıkanlar ve ödevden çıkanlar olarak ikiye ayrılır. Ödevle aykırı olanlar, belirli bir amaçla yapılıp, yararlı olsalar bile, ödevle çeliştiğinden bunların ödevden gelip gelmedikleri söz konusu edilemez. Eğilimden kaynaklanan ödevle uygun eylemler; ödevden çıkan, ödevle

olan saygıdan kaynaklanan eylemler değildir. Bunlar eğilimlerden doğarlar ve ödevle uygun olabilirler. Ödevden çıkan ödevle uygun eylemler ise içinde hiçbir eğilim olmadan, hatta eğilime karşı bile gerçekleştirilen, ödevle ilişkin saygıdan kaynaklanan eylemlerdir. Bir eylemi 'ödev' olduğu için yapıyorsak yani kişiyi bu eylemi yapmaya sürükleyen neden eğilim değil de, ödevse söz konusu eylemin moral açıdan bir değeri vardır (Akar-su, 1999: 92-93). Kant'a göre iyi iradenin dışında koşulsuz bir iyi yoktur. İyi iradenin tek motifi, ödevini yapmak adına ödevini yapmaktır. İyi irade, ne yapmaya niyetlenirse niyetlensin, ödevi olduğu için niyetlenir (MacIntyre, 2001: 219).

Deontolojik etik, bir eylemin ancak moral kurallara uygun olması durumunda doğru olacağını vurgular. Moral kurallar, bir son ya da amaç belirtmeyen 'ödev'in temel ilkelerine dayanır. Böylece bir eylemi doğru ya da yanlış yapan sonuçların iyiliği ya da kötülüğü değil, yapılan eylemin türüdür. Eylemler sonuçlarından bağımsız olarak, doğası gereği doğru ya da yanlıştır. Böylece önemli olan, bir durumun ödevi ya da anlamı ile karar vericinin niyetidir.

Sosyal hizmetin bazı teorisyenleri, sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı olarak nasıl eylemde bulunulması gerektiği üzerinde duran Kantçı sosyal hizmet etiğini geliştirmişlerdir. Buna göre Kantçı sosyal hizmet etiğinin anlaşma, dayanışma ve müzakere dili, müracaatçı ve sosyal hizmet uzmanının gerçekliğe sahip olduğu, birbirleriyle eşit olduğu ve birbirlerine saygı göstermek zorunda olduğu ilkesine dayanmaktadır. Kantçı sosyal hizmet etiği, sosyal hizmet etiği bir girişim olarak görülür ve ihtiyaca cevap olarak politik uygulamalar biçiminde ortaya çıktığı savını reddeder (Webb ve McBeath, 1989: 493-497).

Deontolojik etik bağlamında sosyal hizmet uzmanının, -örneğin- müracaatçının mahremiyet ve gizlilik hakkını ihlal etmesinin, bu eyleminin sonuçlarının yarar getirmesi halinde dahi, etik olup olmadığı tartışılmaz. Çünkü bu eylem, deontolojik etik kapsamında ele alındığında, ödeve aykırı bir eylemdir ve eylemden kaynaklanan sonuçlar eylemi belirlemez. Sosyal hizmet uzmanının, kariyerinin zarar görebileceği endişesiyle müracaatçının mahremiyet ve gizlilik hakkına saygı duyup, koruması durumunda da onun, etik bir eylemde bulunduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Çünkü böyle bir eylem içinde sosyal hizmet uzmanı, sonucu itibariyle ödeve uygun bir eylemde bulunmuş olmakla birlikte, söz konusu eylem, ödeve olan saygıdan değil, bir eğilimden kaynaklanmış olduğundan, etik bir eylem olarak değerlendirilemez. O halde sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının mahremiyet ve gizlilik hakkını -ancak ve ancak-, ödev olduğu için saygı duyup, koruması halinde, ödevden çıkan, ödeve uygun ve dolayısıyla etik bir eylemde bulunmuş olacaktır.

1.1.3. Teleolojik Etik

Teleolojik etik, etik seçimlere, sonuçların değerlendirilmesi yoluyla rehberlik edilmesi gerektiğini ve bir eylemin doğruluğunun o eylemin sonuçları tarafından belirlendiğini vurgularlar (Reamer ve Abramson, 1982: 29). Teleolojik etik yaklaşım, bir eylemi; ya eğer bir kişi o eylemi yapması iyi sonuçlar getiriyorsa, ya da eğer bir eylem herkesin öyle eylemesi durumunda iyi sonuçlar getirecekse moral açıdan doğru olarak kabul eder. Bir eylemin sonuçlarının iyiliği ya da kötülüğü onu doğru ya da yanlış yapar. Böylece teleolojistler, 'son' sonucun

en önemli faktör olduğunu iddia ederler. Bir eylem doğası gereği iyi olduğu için değil, istenen sonuçlara ulaştırdığı için istenmelidir (Manning, 1990: 102).

1.1.3.1. Faydacı Etik

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından biçimlendirilen faydacı etik, teleolojik etik yaklaşım kapsamında değerlendirilir. Faydacı etikte, düşünceye rehberlik eden 'iyi'ye, moral kural ve ilkeler öncülük eder. Bu nedenle 'eylem' söz konusu olduğunda, eylemlerimizin sonuçlarının faydalılığı; 'kural' söz konusu olduğunda ise moral kuralın takibi ön plana çıkar. Faydacılık, uygulanmak zorunda olan bir eylemin sonuçlarının moral muhakemesine dayanır, bir eylem eğer faydalıysa doğrudur (Ain, 2001: 39).

Faydacı etik yaklaşıma göre eylemler, kötü ile iyi arasında en büyük dengeyi yarattıkları koşullarda değerlendirilmelidirler. Bentham bu noktada eylemlerin sonuçlarının; kesinlik, süreç, yoğunluk, benzerlik, verimlilik, saflık ve genişlik boyutlarının düşünülmesiyle değerlendirilmesi gerekliliğini vurgular (Reamer ve Abramson, 1982: 30).

Bentham'a göre etik, tümüyle haz ve acı duyularına dayanmasına karşın kesin bir rasyonel bilimdir. İnsan her eyleminde olabildiğince çok sayıda insanın olabildiğince çok mutluluğunu göz önünde tutarsa, kendi iyiliği de bu eylemle en iyi şekilde sağlanabilir. Bir başka deyişle, insan kendi iyiliği için herkesin iyiliğini göz önünde tutmak zorundadır. Etik bir kişi kendi mutluluğunu isteyecektir ancak bunu çok sayıda insanın çok sayıda mutluluğunu istemeden gerçekleştiremeyeceğini bilmelidir (Akarsu: 1998: 169-171).

Bentham, kamusal çıkara hizmet etmesi için kişisel çıkarın güdümlenmesi gerektiğini savunur. İyi ve doğru en fazla mutluluk kavramı çerçevesinde tanımlanmadıkça anlamsız olacaktır. Yalnızca fayda ilkesi, yani yalnızca en fazla mutluluk ilkesi insanlara bir eylem ölçütü vermektedir. Bentham, insanın azami mutluluğunun, azami sayıda insanın azami mutluluğu peşinde koşmada bulunabileceği için toplumsal hayat için zorunlu kurallara itaat etmenin tek motifinin, itaatle bulunacak haz ya da kurallara itaat etmemekten çıkan acı olduğunu düşünür (MacIntyre, 2001: 263-265).

Mill, bir eylemin değerlendirilmesinde, daha yüksek ve daha aşağı hazlar ile daha çok önemli ve daha az önemli ödevler arasında ayırım yapılmasının niteliksel değerlendirme kadar önemli olduğunu vurgular (Reamer ve Abramson, 1982: 30). Mill'e göre bütün insanların eylemlerinin son ereği, hem niceliksel hem de niteliksel bakımdan en yüksek iyidir, yani mümkün olduğu ölçüde acıdan kurtulmak ve mutluluk duymaktır. Her eylemin bu son ereği zorunlu olarak aynı zamanda etiğin ölçütüdür (Akarsu: 1998: 172). Mill, tüm insanların hazzı arzuladığını ve bu nedenle hazzın evrensel olarak arzulanana olduğunu, kamusal iyinin özel iyilerin toplamı olduğunu savunur (MacIntyre, 2001: 270-276)

Faydacı etik yaklaşım ile yürütülen sosyal hizmet uygulanmasında karar verme prosedürü şu basamakları içerir: İlk olarak, seçime açık eylemlerin olası yönlerinden oluşan bir alternatifler listesi geliştirilmelidir. İkinci olarak, her alternatif için olası sonuçlar hesaplanmalıdır. Son olarak ise en çok zevk ve en az acıyı ortaya çıkartmak için tüm alternatiflerin sonuçları karşılaştırılmalıdır. Bu yöntemle gerçek değer maksimize, gerçek

değersizlik ise minimize edilerek, sosyal hizmet uzmanının moral açıdan yerine getirmekle yükümlü olduğu eyleme ulaşılacaktır (Manning, 1990: 102).

Faydacı etik bağlamında sosyal hizmet uzmanının, -örneğin- müracaatçının kendi kaderini belirleme hakkına saygı duyup, bunun gerçekleştirilebilmesi için çalışması, yalnızca sosyal hizmet uzmanının bu eyleminin sonuçlarının değerlendirilmesi yoluyla anlamlı olacaktır. Bir başka deyişle, sosyal hizmet uzmanının, müracaatçının kendi kaderini belirleme hakkı için çalışması, ya iyi sonuçlar ortaya çıkartıyorsa, ya da tüm sosyal hizmet uzmanlarının bunu gerçekleştirme durumunda iyi sonuçlar ortaya çıkacaksa doğru ve dolayısıyla etik olarak değerlendirilir. Çünkü sosyal hizmet uzmanının böyle eylemesi durumunda istenen sonuç; olabildiğince çok sayıda insanın kazanacağı, olabildiğince fazla yarardır. Bunun koşulu ise söz konusu eylemin sonuçlarının değerlendirilmesidir, çünkü eylemin doğruluğu ancak, o eylemin sonuçları tarafından belirlenebilir.

2. SOSYAL HİZMET ETİĞİ

Meslek etiği, felsefi temellerinden kopartılmaksızın toplumsal ve bireysel değerlerle uyumlu olan mesleki değerlerden çıkarılır. Öznesi insan olan her meslek, kendi amaç ve odağından hareketle mesleki değerlerini ortaya koyar. Bu değerler uzmanların, müracaatçılarla kurmaları gereken ilişkilerinde moral davranış normları olarak hizmet eder. Bu normlar, uzmanların eylemlerine moral niteliğini kazandırarak, toplumun mesleğe ilişkin güveninin sağlanmasında yardımcı olur.

Meslek etiği, bir mesleğin moral sorumlulukları veya özel zorunluluklarının

kodlanmasıdır. Pope ve Vasquez, uygulayıcılar için meslek etiğinin üç temel görevi içerdiğini savunur. Bunlardan ilki, bir kişinin mesleki eylemlerinden, yaşamı etkilenen bireylerin gerçekliğinin ve öneminin anlaşılması; ikincisi, mesleki ilişkilerin ve mesleki müdahalelerin doğasının anlaşılması; son olarak ise uygulayıcının davranışlarının hesap verilebilirliğinin doğrulanmasıdır (Kinderknecht, 1995: 11-12).

Meslek etiği söz konusu olduğunda etik temelli mesleki uygulama, mesleki değerlerin gerçekleştirilmesi olanağının biricik mümkün yolu olarak karşımıza çıkar. Bir mesleğin meslekleşme sürecinde temel rol oynayan değerlerin, mesleki uygulamalarla uyum içinde olması, söz konusu uygulamanın etik temele sahip olması bakımından kaçınılmazdır.

Levine'e göre etik temelli mesleki eylem, uygulamada yaşanan bir kriz durumunda verilen doğru ya da yanlış bir karar değildir, daha çok mesleki bir uygulamada her zaman söz konusu olması gereken ve süregelen bir eylem düşüncesidir (Kinderknecht, 1995: 22).

İnsanın değeri bağlamında bilimsel temelini oluşturan sosyal hizmet; meslek etiğini, felsefi etik yaklaşımların kavramlarını kullanarak biçimlendirmiştir. Sosyal hizmet etiği, mesleki uygulamalarda doğru eylemi belirlemeye çalışan bireysel ve toplumsal bir fenomendir.

Sosyal hizmet etiği, sosyal değişimi vurgulayan ve sosyal adalet ile eşitliğin başarılması olan temel sosyal hizmet değerlerine uygun, mesleki eylemlere rehberlik eden düzenleyici ilkelerdir. Bu düzenleyici ilke olma niteliğiyle sosyal hizmet etiği, mesleki etkinlikleri hesap verilebilir kılmaktadır (Dominelli ve Holloway, 2008: 1016-1017).

Sosyal hizmet etiğinin gelişimi incelendiğinde, sosyal hizmetin değerlerinde ve dolayısıyla uygulamalarında meydana gelen değişimlerin, sosyal hizmet etiği alanına da yansıdığı görülmektedir. Böylelikle alan, eleştirel moral düşünüşün tüm mesleki eylemlere yöneltilmesini destekler nitelikte genişlemiştir.

Sosyal hizmet etiğinin kronolojisi, Reamer tarafından yazılmıştır. Reamer sosyal hizmet etiğinin gelişimini dört dönemde inceler. Her dönem, bir önceki dönemden bu yana mesleğin gelişimini yansıtır. İlk dönem, müracaatçının moralitesine odaklanan 1950'li yıllardır. İkinci dönemde ise odak, mesleğin ve uygulayıcının moralitesi, etiği ve değerleridir. 1980'li yıllarda sosyal hizmet etiği, uygulayıcıların karşılaştığı acil ve pratik etik problemlerle baş edilebilmesi için etik ilke ve yaklaşımlara başvurulması çabalarından etkilenmiştir. Sosyal hizmet etiğindeki en güncel değişim, meslekte etik konulara ilişkin anlayıştan gelişmiştir. Meslek etiği, müracaatçının moral kurallarına ilişkin meselelerin hakim olduğu periyottan etik ikilemlerin tanımlanması ve analizi, etik açıdan riskli durumların yönetimi, uygulayıcılar arasında etik olmayan eylemlerle yüzleşilmesine doğru gelişir (Reamer, 1998; Akt: Boland, 2002: 18). Sosyal hizmet etiği, bazı küresel değişimlerden de etkilenmektedir. Çevresel, medikal, bilimsel ve sosyo-politik konular (iklim değişikliği, genetik teknolojideki gelişmeler, küresel terör vs.) insanın sorumluluğu, insan yaşamı ve değerleri, sınırlı kaynakların dağıtılmasında ve farklılıkların tanınmasında sosyal adalete ilişkin etik sorunların ön plana çıkmasına yol açar (Banks, 2008: 1239).

Özetle sosyal hizmet etiği; mesleki uygulamalarda doğru eylemin ne

olduğunun belirlenmesi çabalarını sorun edinen, modern yaşamın insan ilişkilerinde yarattığı değişimlerden etkilenerek gelişen, karar verme sürecinde etik kaygıları ön plana alan etik ilke ve değerler temelinde kurulu bir alandır.

2.1. Sosyal Hizmetin Değerleri

Sosyal hizmet uygulaması, değerlerden bağımsız bir etkinlik olarak görülemez, çünkü uygulamanın temelinde öncelikle toplumun, daha özeldede ise müracaatçı ve uzmanın değerleri yer alır.

Sosyal hizmet uzmanının, meslek elemanı olma niteliğinin dışında, kişi olarak sahip olduğu değerler, müracaatçıyla kuracağı ilişkide değer sorunlarının varlığını ve dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasında kurulacak ilişkiyi belirleyen temel etkenlerden birisidir. Söz konusu değer sorunları, kişilerin etik olanaklarına ilişkindir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanının kişi olarak, değer korumaya yönelik eylemleri aracılığıyla sahip olduğu nitelikleri, kurulan mesleki ilişkinin niteliğini de bütünüyle etkilemektedir. Zira sosyal hizmet uzmanının etik dışı bir olayla karşılaşması, etik ikilemede kalması ya da kendi değer yargılarıyla çatışan durumların ortaya çıkması durumunda nasıl eyleyeceği, onun kişi olarak sahip olduğu niteliklerle yakından ilgilidir.

Sosyal hizmetin mesleki değerleri, sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı arasındaki mesleki ilişkinin niteliğinin tanımlanmasını ve moral eylemin neliğine ilişkin uzmanı bilgilendirerek mesleki eylemlerine rehberlik edilmesini sağlar. Sosyal hizmetin meslekleşme sürecinde mesleki değerler, mesleğin tamamlayıcısı olarak rol oynar. Bu değerler, toplumsal ve bireysel değerlerden ayrışık olarak

varolmadığı için söz konusu değerlerde meydana gelen değişikliklerden etkilenir. Dolayısıyla sosyal hizmetin değerleri, tarihsel ve toplumsal bir bağlam içinde değerlendirilmelidir.

Erken dönemde sosyal hizmet ve dinsel değerler birbirinden ayrılmaz nitelikteydi. Zaman içinde sosyal hizmet bilim temelli, teknoloji yönelimli bir mesleğe dönüşmüş ve bu durum sosyal hizmetin temel varsayımlarından dini ön yargıların elimine edilmesini sağlamıştır (Manning, 1990: 113).

Sosyal hizmetin değerlerinin niteliğine ilişkin yapılan tartışmalar, bu değerlerin genel geçer olup olmadığına, sosyal hizmetin tüm değerlerinin mi, yoksa yalnızca bazı belirli değerlerinin mi evrensel ve değişmez olarak kabul edilebileceğine ve bu değerlerin felsefi kökenine odaklanır.

Sosyal hizmetin evrensel olarak uygulanabilir bir takım değerlerinin olup olmadığını araştıran yaklaşımlar, evrenselci ve deontolojik yaklaşımlardır. Bu yaklaşımların ışığında sosyal hizmetin evrenselleştirilebilecek temel değerleri; o toplumun standartlarında olağan yaşam koşullarını ve becerilerini kazandırmak ile sosyal hizmetin politik ve uygulamalı bir bilim olduğu kabulüyle, bilinen spesifik zararları önlemek ya da en aza indirmek olarak belirlenmiştir (Healy, 2007: 13; Clark, 2006: 78).

Clark ve Asquith (1985), ve Rojek (1988) sosyal hizmetin değerlerinin kökeninin hümanist felsefede bulunduğunu iddia ederler. Hümanizm bütün insanların akıl, sağduyu sahibi ve özgür oldukları düşüncesi üzerine kuruludur. Sosyal hizmet için önemli olan, hümanist değerlere dayalı bir uygulama alanı oluşturmaktır (Biehal ve Sainsbury, 1991: 249-250).

Sosyal hizmetin ortaya çıkışında temel rol oynayan, başkalarına karşı duyulan şefkat ve yardım sağlamak için duyulan samimi istek olan hayırseverliğin temelli hümanist değerlere dayanır (Lovat ve Gray, 2008: 1110). Buna ek olarak, hümanist değerlerden olan diğerkamalık (özgecilik) -çıkarcı gözetmeksizin başkalarının iyilik ve yararını gözetme-, sosyal hizmetin temel motivasyonu olarak görülebilir. Sosyal hizmet tarihi boyunca insanlara yardım etmek ve daha iyi bir toplum yaratma çabaları bu amacın nasıl başarılacağına ilişkin farklılıklar olsa da mesleğin mihenk taşı olmuştur. Sosyal hizmet mesleğinin birincil misyonunu, insanlığın iyilik halini arttırmak, her bir insanın temel ihtiyaçlarının karşılamasına yardımcı olmaktır (Brill, 2001: 224-228). Tüm sosyal hizmet uzmanları, müracaatçının otonomisi, insan ilişkilerine saygı, müracaatçının onur ve değerini korumak, sosyal adaletsizlikle mücadele, incinebilir, baskılanmış ve yoksul birey ve gruplara hizmetleri ulaştırmak ve görevlerini yerine getireceğini garantilemeyi içeren hümanist yaklaşım temelli meslek değerlerini kullanır (Ain, 2001: 37-38).

Sosyal hizmetin değerlerinin kökeninin ve niteliğinin yanı sıra, bu değerlerin neliğini belirleme çabaları da sosyal hizmet literatüründe geniş yer almıştır. Bazı sosyal hizmet teorisyenleri, sosyal hizmetin temel değerlerini; 'birey olarak insan varlığı, farklılığı ve toplumla karşılıklı dayanışması, bireyin potansiyelini gerçekleştirilmesinde temel ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal çevrenin idaresi ile bilimsel ve rasyonel yaklaşımlarla istenen ve başarılabilen değişim yönergesi' olarak belirlemiştir (Mc Leod ve Meyer, 1967; Akt: Wesley, 1997: 20-21). Bazı diğer teorisyenler ise temel mesleki değerleri; 'insanların yaşam sorunları ve zorluklarının üstesinden gelebilmek

için ihtiyaç duydukları kaynaklara ve yaşamları boyunca kendi potansiyellerinin farkındalığını sağlayan fırsatlara ulaşmaları, her bir bireyin biricik olduğu ve doğal bir değere sahip olduğu, insanların başkalarının haklarını ihlal etmeden özgür olma hakkına sahip olduğu, tüm bu değerlerin farkındalığının, bireysel yurttaşlığın ve toplumun karşılıklı sorumluluğunda gerçekleşmesi gerekliliği' olarak belirlemiştir (Hepworth ve Larsen, 1986; Akt: Kinderknecht, 1995: 95).

Sosyal hizmetin temel değerlerine ilişkin yapılan belirlemelerin ortak noktası; insan varlığının niteliğinin odak alınarak, buradan hareketle insanın sahip olduğu ve olması gereken olanaklar ile bu olanakların gerçekleştirilebilmesi için belirli koşulların sağlanması gerekliliğidir. Sosyal hizmetin temelinde, her bir bireyin yalnızca insan olmaktan kaynaklanan değere sahip olduğu ve bu değere saygı duyulması gerektiği anlayışı bulunur. Bu anlayış, sosyal hizmet uygulamalarına insanların kendi tercihlerini ve kararlarını belirleme yeteneğine, farklılıklarına, mahremiyetine saygı duymak, ihtiyaçlarının karşılanmasında sosyal değişimin, sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde yardımcı olmak ve bunu kolaylaştırmak olarak yansır.

2.2. Sosyal Hizmetin Etik İlkeleri

Sosyal hizmetin temel değerlerinden, uygulamalara rehberlik edecek bazı temel ilkeler çıkarılabilir. Bu ilkeler evrensel nitelikte olabileceği gibi, kültürel görecelik anlayışıyla, her toplumun kendi kültürel yapısına uygun olarak hazırlanan ilkeler de olabilir. Sosyal hizmet uygulamalarında etik ilkelerin önde gelen işlevi, müracaatçının otonomisine saygı duyulmasına, adil ve doğru eylemde bulunulmasına rehberlik ederek, müracaatçının

uygulamanın olası sonuçlarından zarar görmesinin önüne geçilmesidir.

Müracaatçılar, uzmanın hem yapabileceğini varsaydığı uygulamaları yerine getirebilecek, hem de hizmetleri kötüye kullanmayacak yeterliliğe sahip olduğuna inanmaya gereksinim duyarlar. Etik ilkeler, uzmanın ilgili becerileri, müracaatçıya karşı ayrımcılık yapmayacağı ve mesleki bilgisini insancıl olmayan amaçlar doğrultusunda kullanmayacağı gibi bildirimleri içeren bir kamu açıklamasıdır. Etik ilkelerin temel amacı, sosyal hizmet uzmanlarına rehberlik etmek ve müracaatçıyı korumaktır, bununla birlikte mesleki statünün kurulması gibi işlevleri yerine getirmek de etik ilkelerin hedefleri arasındadır (Banks, 1998: 217-218).

Tarihsel açıdan bakıldığında sosyal hizmetin etik ilkelerinin oluşturulması gereksiniminin, sosyal hizmetin meslekleşme süreciyle aynı paralelde geliştiği görülecektir. Literatür incelendiğinde ilk açık etik vurgunun, Mayıs 1922 tarihli 'Annals of the American Academy of Political and Social Science' isimli yayında yapıldığı dikkate çarpar. Bu yayında AASW üyelerinden Mary Van Kleeck ve Graham R. Taylor, mesleğin belirli ve kabul edilmiş etik ilkelerinin olması gerekliliğine dikkati çekmişler ve etik ilkelere biçimlendirilmesi için uygun genel ilkeleri; 'sonuçlarıyla test edilebilen pratik etkinlik ve yöntemler, uzmanların etkililiği için uygun standartlar, mesleki gelişim için uzmanların ilgisi ve işlevleri, kişisel ilgiyi toplumun refahına yönlendirmek ve topluma sosyal hizmetin standartlarına uygun hizmetler sunmak' olarak belirlemişlerdir. Etik ilkelerin geliştirilmesine yönelik öncü diğer bir çalışma ise Mary Richmond'a aittir. Richmond'un 'Sosyal Hizmet Uzmanları için Etik İlkelerin

Oluşturulmasına Yönelik Deneysel Bir Çalışma' adlı yazısı 1923 yılında 'Ulusal Sosyal Refah Konferansı'nda tartışılmıştır (Kinderknecht, 1995: 114-115).

Günümüzün etik ilkeleri, sosyal hizmet uzmanlarının eylemlerine rehberlik etmesi, görevi kötüye kullanmalarını, olası riskleri azaltmak ve etik içerikli davalarda karar verilmesine bir temel sağlamak için üretilmiş etik ilkelere dayanan mesleğin ideolojisini ve mesleki otoriteyi içerir (Ain, 2001: 53).

IFSW tarafından 1994 yılında geliştirilen 'Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlke ve Kuralları', geniş etik ilkeleri, etik açıdan problemli konuları, etik problemlerin çözümü için yöntemleri ve eylem standartlarını konu edinmektedir. Böylece, IFSW'nin Etik İlkeleri, burada ve şimdi sosyal hizmete ve sosyal eyleme rehberlik etmesi gereken değerlerin anlatımını içerir. Bu ilkelerin ilk amacı, sosyal hizmet için kültürel ve sosyal durumlara uygulanabilecek bir takım temel ilkeler şekillendirmektir (Healy, 2007: 13; Congress ve McAuliffe, 2006: 151; Gottfried ve D'Aprix, 2006: 228; Banks, 1998: 215).

Sosyal hizmet, değer temelli bir disiplin olduğu için sosyal hizmet uygulamasının temelinde uzmanın mesleki sorumluluklarını tanımlayan etik ilkeler yer almaktadır. Etik ilkeler, sosyal hizmet uzmanlarının her durumda nasıl eylemde bulunması gerektiğini tanımlayan ya da etik meseleleri nasıl önceliklendireceğini belirleyen kurallar değil; mesleki uygulamalarında sosyal hizmet uzmanını yönlendiren, bilgilendiren ve eylemlerine rehberlik eden değerler ve standartlar bileşenidir. Etik ilkeler, sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçıların korunması temel amacının yanında, sosyal

hizmetin mesleki statüsünün tanınması gibi çok önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle her ülkede sosyal hizmet uzmanları birlikleri mesleğe karşı, uluslararası alanda tanımlanan ilkelerle çatışmayan ancak kendi kültürel değerlerine ve toplum yapılarına uygun olarak oluşturdukları etik ilkeleri ortaya koyma sorumluluğunu taşırlar.

SONUÇ

Sosyal hizmet etiğine temel oluşturan felsefi etik yaklaşımlar, sosyal hizmet uzmanının eylemlerinde neyin belirleyici olduğu ile doğrunun, iyinin ve olması gerekenin neliği sorularına yanıt aranmasına rehberlik eder. Bu nedenle temel felsefi etik yaklaşımlar ile bu yaklaşımların etiğe ilişkin varsayımlarının neler olduğunun ve sosyal hizmet uzmanının mesleki eylemini hangi anlamda etkileyebileceğinin bilinmesi oldukça önemlidir.

Sosyal hizmet, değerlerden bağımsız bir etkinlik değildir, ancak sosyal hizmet uygulamalarının, etik temelli mesleki uygulama olarak değerlendirilebilmesi için söz konusu uygulamalarda mesleki etik değerlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu değerler sayesinde uygulamada doğru eylemin ne olduğunun belirlenmesi ve karar verme sürecinde etik kaygıların ön plana alınması mümkün olur. Sosyal hizmet uygulamalarına rehberlik edecek değerlerin görünür kılınmasına olanak tanıyan etik ilkeler, sosyal hizmet uzmanını yönlendiren ve bilgilendiren değerler bütünüdür. Dolayısıyla denilebilir ki; sosyal hizmet uzmanının mesleki eyleminin niteliğini belirleyen değerler ile etik ilkelere uygunluk sorunu, sosyal hizmet etiğinin temel konuları arasındadır.

KAYNAKÇA

- Ain, E. J. (2001). *Ethical Dilemmas of New York City Social Workers* (A Thesis of Doctor Degree), New York: Yeshiva University.
- Aristoteles. (1998). *Nikomakhos'a Etik*. çev: Saffet Babür, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Akarsu, B. (1999). *Ahlak Felsefesi (Ahlak Öğretileri-2)*. İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Akarsu, B. (1998). *Mutluluk Ahlakı (Ahlak Öğretileri-1)*. İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Banks, S. (2008). Critical Commentary: Social Work Ethics. *British Journal of Social Work*. 38, 1238-1249.
- Banks, S. (1998). Professional Ethics in Social Work-What Future?. *British Journal of Social Work*. 28, 213-231.
- Biehal, N. ve Sainsbury, E. (1991). From Values of Rights in Social Work. *British Journal of Social Work*. 21, 245-257.
- Boland, K. (2002). *Ethical Decision-Making Among Hospital Social Workers* (A Thesis of Doctor Degree), Pennsylvania: Marywood University.
- Brill, C. K. (2001). Looking at the Social Work Profession Through the Eye of the NASW Code of Ethics. *Research on Social Work Practice*. 11, 223-234.
- Butler, I. (2002). A Code of Ethics for Social Work and Social Care Research. *British Journal of Social Work*. 32, 239-248.
- Clark, C. (2006). Moral Character in Social Work. *British Journal of Social Work*. 36, 75-89.
- Congress, E. ve McAuliffe, D. (2006). Social Work Ethics. *International Social Work*. 49, 151-164.
- Dominelli, L. ve Hollaway, M. (2008). Ethics and Governance in Social Work Research in the UK. *British Journal of Social Work*. 38, 1009-1024.
- Gottfried, K. S. ve D'Aprix, A. (2006). Ethics for Academics. *Social Work Education*. Vol: 25, No: 3, 225-244.

- Healy, L. M. (2007). Universalism and Cultural Relativism in Social Work Ethics. *International Social Work*. 50, 11-26.
- Kant, I. (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. çev: İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Çeviri Dizisi: 4, Ankara.
- Kinderknecht, C. H. (1995). *Social Work Ethical Violations: The Experience of One State Regulatory Board* (A Thesis of Doctor Degree), Kansas: University of Kansas.
- Kuçuradi, İ. (1999). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu, Simurg Dizisi: 5, Ankara.
- Llyod, L. (2006). A Caring Profession? The Ethics of Care and Social Work with Older People. *British Journal of Social Work*. 36, 1171-1185.
- Lovat, T. ve Gray, M. (2008). Towards a Proportionist Social Work Ethics: A Habermasian Perspective. *British Journal of Social Work*. 38, 1100-1114.
- Manning, S. S. (1990). *Ethical Decisions: A Grounded Theory Approach to the Experience of Social Work Administrators* (A Thesis of Doctor Degree), Denver: The Faculty of the Graduate School of Social Work University of Denver.
- MacIntyre, A. (2001). *Ethik'in Kısa Tarihi, Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*. 22. Paradigma Kitabı, Felsefe Dizisi 14. Kitap, Engin Yayıncılık, İstanbul.
- McBeath, G. ve Webb, S. A. (2002). Virtue Ethics and Social Work: Being Lucky, Realistic, and not Doing ones Duty. *British Journal of Social Work*. 32, 1015-1036.
- Oğuz, Y. (2001). Felsefi Yaklaşımların Işığında Klinik Etiğe Giriş. *Klinik Etik*. Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- Reamer, F. G. ve Abramson, M. (1982). *The Teaching of Social Work Ethics*. The Hastings Center Institute of Society, Ethics and the Life Sciences, New York.
- Webb, S. A. ve McBeath, G. B. (1989). A Political Critique of Kantian Ethics in Social Work. *British Journal of Social Work*. 19, 491-506.
- Wesley, S. C. (1997). *Values and Ethics in Undergraduate Social Work Education Administrators* (A Thesis of Doctor Degree), Ohio: Case Western Reserve University.
- Wilks, T. (2004). The Use of Vignettes in Qualitative Research into Social Work Values. *Qualitative Social Work*. 3, 1, 78-87.

